

УДК 7.071.2Мал

Ірина Рябцева
(Дніпро)

ТРИУМФ І ТЕРЕНИ ЗІНАЇДИ МАЛЮТИНОЇ (1881–1976)

Стаття висвітлює творчий шлях талановитої співачки, викладача Катеринославської та Харківської консерваторій З. Малютіної, найкращими учнями якої були всесвітньо відомі оперні виконавці І. Паторжинський і М. Сокол. На основі аналізу нових архівних матеріалів докладно висвітлено катеринославський (1908–1923 рр.) і частково харківський (1923–1939 рр.) періоди її життя, визначено обставини, що змусили З. Малютіну з родиною виїхати з України в 1939 році. Реконструкція панорами творчих пріоритетів, кола найближчих друзів мисткині, зіставлення ряду фактів надали можливість з'ясувати, чому її ім'я було штучно викреслено з історії української вокальної школи до кінця 70-х років ХХ ст.

Ключові слова: З. Малютіна, І. Паторжинський, М. Сокол-Рудницька, А. Рудницький, українська вокальна школа, музичне училище Катеринославського відділення ІРМТ (Імператорське російське музичне товариство), Катеринославська консерваторія, Харківська консерваторія.

Статья освещает творческий путь талантливой певицы, педагога Екатеринославской и Харьковской консерваторий З. Малютинной, лучшими учениками которой были И. Паторжинский и М. Сокол. На основе анализа новых архивных материалов подробно представлен екатеринославский (1908–1923 гг.) и частично харьковский (1923–1939 гг.) периоды ее жизни, определены причины, заставившие З. Малютину с семьей выехать из Украины в 1939 году. Реконструкция панорамы творческих приоритетов, круга ее ближайших друзей, сопоставление ряда фактов дали возможность объяснить причину искусственного исключения ее имени из истории украинской вокальной школы до конца 70-х годов ХХ в.

Ключевые слова: З. Малютина, И. Паторжинский, М. Сокол-Рудницкая, А. Рудницкий, украинская вокальная школа, музыкальное училище Екатеринославского отделения ИРМО (Императорское русское музыкальное общество), Екатеринославская консерватория, Харьковская консерватория.

Creative development of a gifted singer and instructor of Katerynoslav and Kharkiv Conservatoires Z. Maliutina, whose best students have been the worldwide known opera singers I. Patorzhynskiy and M. Sokil is considered in the article. The Katerynoslav (1908–1923) and partly Kharkiv (1923–1939) periods of her life are elucidated in detail on the basis of new archival materials analyses. The circumstances that have forced Z. Maliutina to leave Ukraine in 1939 with her family are determined. The reconstruction of creative priorities panorama and her nearest friends circle, the comparison of the facts chain have given a possibility to explain the reason of artificial expulsion of the artist name from the Ukrainian vocal school history until the end of 1970s.

Keywords: Z. Maliutina, I. Patorzhynskiy, M. Sokil-Rudnytska, A. Rudnytskyi, Ukrainian vocal school, Musical College of Katerynoslav department of IRMS (Imperial Russian Musical Society), Katerynoslav Conservatoire, Kharkiv Conservatoire.

Репутація Зінаїди Малютіної повністю підтвердилась її концертом, що відбувся в оперному театрі <...> Пані Малютіна – професор співу. Звичайно такою почесною і важкою відповідальною працею займаються якщо не ветерани, то, принаймні, особи, які припинили свою артистичну діяльність, – адже це вважається вінцем кар'єри; та у даному випадку ми маємо приклад дивовижного співвідношення сил: молода солістка з прекрасним голосом, свіжим, сильним, з великим запасом невичерпної енергії та натхнення присвятила свої неабиякі сили педагогіці, оминувши сцену. Тим часом, з такими ресурсами тільки б і працювати в опері... Пані Малютіна, як виявляється, може тільки періодично служити своєму артистичному покликанню. Так, цими днями вона виступить в опері Акімова в постановці «Євгенія Онсіна» П. Чайковського в Катеринославі.

Феєричний успіх Зінаїди Малютіної // Южный край. – 1913. – 1 квітня

Феномен долі Малютіної (Бахмутової) Зінаїди Никифоровни (1881–1976) полягає у стрімкому злеті, визнанні її таланту на початку творчої імпрези, ґрунтовному педагогічному досвіді, що знайшов продовження у багатогранній творчості її учнів – Івана Сергійовича Паторжинського і Марії Іванівни Сокіл-Рудницької. Варто ще згадати забуття, штучне викреслення її внеску і навіть причетності до становлення української вокальної школи, фактично вимушену еміграцію з України, неможливість не лише спілкуватися, а й навіть згадувати про своїх талановитих учнів, власні успіхи, своє українське життя...

Дослідження творчості митців, які презентують формування генезису української професійної вокальної школи (особливо тих її представників, діяльність яких розпочалась на початку ХХ ст. у складних умовах відсутності національних професійних навчальних закладів та розгорталась і стверджувалась в умовах радянського режиму в 1920–1930-х рр.), відкриває сьогодні несправедливо забуті імена. Усвідомлення естетичних принципів і професійних засад виконавської та педагогічної майстерності З. Малютіної як талановитої співачки, професора Катеринославської, а згодом (із 1923 року) і Харківської консерваторій, реконструкція її складної, тернистої долі виявляється не лише важливим фактором вивчення правдивої історії національного мистецького простору, а й, безперечно, віддзеркалює співвідношення іманентного та каузального рівнів на шляху формування засад національної професійної вокальної школи.

За справедливим твердженням Валентини Антонюк, «формування індивідуальності співака представляє складне багатокомплексне утворення, що поєднує в собі генотипи соціально-історичного та етнічного, утворює своєрідну культурну дихотомію, вироблення системи постійності якої особливо актуальне в контексті функціонування національних шкіл у професійному мистецтві» [1, с. 121]. З цього погляду, відтворення катеринославського (1908–1923 рр.) та харківського (1923–1939 рр.) періодів життя З. Малютіної представлено передусім у музично-мовному контексті, що проявився в характері концертних програм, навчальному репертуарі її студентів. Увагу привертає протиріччя долі З. Малютіної: визнання блискучого виконавського та ґрунтовного педагогічного досвіду в першій третині ХХ ст. і майже цілковите забуття її імені в Україні упродовж наступних сорока років. «Розв'язання» цього «дисонансу» потребує врахування не лише музично-мовного, а й соціально-історичного контексту. Тут відіграють значну роль «зовнішні щодо дискурсивної практики процеси позамовно-комунікативної природи, що виступають як соціокультурний та музично-мовний контекст дискурсивних актів» [15, с. 4]. Такий ракурс аналізу життєвих подій і фактів здатний надавати відповідь про долю окремої особистості, що саме собою має самодостатню вартість, і, до того ж, фокусувати контекст соціально-історичної обумовленості.

Реконструкцію педагогічної та концертної діяльності З. Малютіної в Катеринославі (нині – м. Дніпро) здійснено на основі вивчення архівних документів, які зберігаються у фондах Державного архіву Дніпропетровської області, Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. І. Яворницького, в архіві Дніпропетровської академії музики ім. М. Глінки (до 2006р. – Дніпропетровського музичного училища, заснованого 1898 р. як музичне училище Катеринославського відділення Імператорського російського музичного товариства (далі – ІРМТ), крайового відділення (далі – КВ ІРМТ)). Особливу увагу приділено опрацюванню концертних програм, поданих у звітах музичного училища КВ ІРМТ (1898–1915). Важливу інформацію отримано з повідомлень донедавна важкодоступних катеринославських часописів – «Дніпрові хвилі» (1910–1913), «Український пролетар» (1920–1921). Цінним доповненням виявилось також знайомство з нотною бібліотекою З. Малютіної, яку вона подарувала Дніпропетровському музичному училищу 1962 року. Узагальнення різноаспектної взаємодоповнюючої джерельної бази дозволило реконструювати катеринославський період творчого шляху З. Малютіної. Відтворення харківського періоду її життя спирається переважно на відомості Т. Каришевої [3], які доповнили матеріали публікації З. Малютіної на сторінках часопису «Музика» (1923–1927) [4]. Окреслення причин її від'їзду має

гіпотетичний характер: проведено зіставлення відомих на сьогодні фактів з біографії З. Малютіної з біографіями І. Паторжинського, М. Сокіл, А. Рудницького.

Проблема формування індивідуального вокально-виконавського стилю, за цілком обґрунтованою думкою В. Антонюк, «знаходиться у площині еволюції художньо-стильової системи, що носить водночас універсальний та національний характер <...> Значення сольних жанрів в українській вокальній музиці у проекції на виконавську особистість постає не як набір розрізнених імен, подій, фактів, а як цілісний етнокультурний процес національного стилеутворення, однією з головних рис якого постає послідовна й неперервна схильність до етнічного самовияву» [1, с. 122]. У цьому контексті феномен З. Малютіної постає органічним синтезом професійної досконалості та підкреслено національної характерності. Будучи сучасницею таких видатних українських співаків, як С. Крушельницька, М. Менцинський, І. Алчевський, З. Малютіна провела найкращі роки творчості в рідному місті, даруючи мешканцям Катеринослава своє виконавське натхнення і приділяючи багато часу вокальній педагогіці. Артистично-педагогічний досвід мисткині знайшов продовження у блискучій творчості її учнів – видатних представників оперної сцени ХХ ст. – І. Паторжинського і М. Сокіл-Рудницької. Клас З. Малютіної в Катеринославській консерваторії став для них ґрунтовною школою і визначальною сходинкою в усвідомленні себе українськими оперними співаками, а її настанови назавжди залишились детермінантами виконавської та викладацької діяльності митців. На жаль, у масиві українських досліджень з питань розвитку української вокальної школи донедавна матеріали про творчий шлях і здобутки З. Малютіної були практично відсутні. Виняток складала лише поодинокі свідчення. У радянський час маємо єдину згадку про З. Малютіну як викладача І. Паторжинського в монографії М. Стефановича про видатного співака, що була видана 1960 року [14]. Наступним за хронологією друкованим матеріалом став короткий нарис Т. Каришевої «Найстаріший педагог», опублікований у журналі «Музика» 1996 року з нагоди роковин від дня смерті З. Малютіної [3]. Ще одну згадку про цю талановиту особистість містить стаття А. Поставної (2008), присвячена характеристиці М. Сокіл як «субстанта української вокальної школи 20-х років ХХ століття» [8]. І лише в «Українській музичній енциклопедії» (том 3, 2011 р., с. 298) ім'я З. Малютіної нарешті посіло гідне місце.

Найбільш інформативною із зазначених публікацій (до появи матеріалу в «Українській музичній енциклопедії») слід уважати нарис Т. Каришевої. Проте представлення в ньому відомостей про видатну особистість не позбавлено певної тенденційності, обумовленої постулатами «соціалістичного реалізму» зразка 70-х років ХХ ст. Усвідомлюючи необхідність збереження в історії національної вокальної школи пам'яті про З. Малютіну, авторка фокусує увагу переважно на її діяльності в радянський період, визнаючи її як «прекрасного педагога вокалу, автора наукових праць, невтомного будівника радянської музичної культури» [3, с. 4]. З відомих причин Т. Каришева залишила осторонь питання про формування світогляду З. Малютіної, пов'язаного саме з розгортанням діяльності українських громадських товариств першого десятиліття ХХ ст. в Москві й особливо в Катеринославі, де навчалась і тривалий час мешкала З. Малютіна. Розуміючи необхідність у нарисі Т. Каришевої «обов'язкових акцентів», неминучих у 70–80-х роках ХХ ст., усвідомлюємо наявну потребу більш ґрунтовного вивчення процесу становлення світогляду та естетичних принципів З. Малютіної, створення докладної реконструкції катеринославського та харківського періодів її життя в реальному контекстуальному висвітленні. Її творча діяльність мала безпосереднє відношення до розгортання українського культурництва в перші десятиліття ХХ ст. в Катеринославі, а також, що не менш важливо, безпосередньо пов'язана з формуванням засад національної вокальної школи в 20-х роках ХХ ст.

Життєва доля З. Малютіної (4 лютого (22 січня) 1881 р., м. Катеринослав – 11 серпня 1976 р., м. Магнітогорськ, Росія) виявилася досить строкатою у «географічному плані»: Катеринослав – Санкт-Петербург – Москва – Катеринослав – Харків – Магнітогорськ. Здобувши середню освіту в Петербурзькій жіночій гімназії, Зінаїда Ни-

кифорівна продовжила навчання в Московській консерваторії (фортепіано й вокал). Вважаємо, що навчання упродовж 1899–1906 років у класі професора Московської консерваторії італійця У. Мазетті, вокального педагога, композитора і диригента, «найвідомішого викладача, тонкого й глибокого знавця вокального мистецтва, здатного розкрити творчу індивідуальність кожного учня» [2, с. 391], мало вирішальне значення для обрання З. Малютіною саме артистичного амплуа після закінчення консерваторії. Звертаємо увагу на показовий факт: у класі У. Мазетті навчалося чимало талановитих українців, серед яких були А. Нежданова (випускниця 1902 р.) і Г. Алчевський (випускник 1903 р., молодший брат всевітньо відомого співака І. Алчевського). Найбільш знаковим видається ім'я Григорія Алчевського, із яким З. Малютіна не могла не бути знайомою, адже навчалася в консерваторії одночасно з ним. Можна припустити, що духовна аура родини Алчевських мала винятковий вплив на формування національної свідомості співачки. На сьогодні добре відомо про популярні концерти родини Алчевських у Харкові, просвітницьку діяльність Х. Алчевської, плідну діяльність викладача вокалу Г. Алчевського, автора романсів на вірші українських поетів, обробок українських та російських народних пісень; про автора першого українського радянського «Робітничо-селянського букваря» М. Алчевського і, безумовно, про молодшого з Алчевських – Івана, видатного тенора, соліста багатьох провідних оперних театрів світу.

Вважаємо, що З. Малютіна була так само добре обізнана і з діяльністю українського музично-драматичного товариства «Кобзар», яке очолював у Москві в 1910–1912 роках І. Алчевський. Можливості підтримувати дружні стосунки з родиною Алчевських сприяло й те, що чоловік Зінаїди Никифорівни – М. Малютін – працював службовцем Катеринославського відділення Земельного банку, засновником якого був голова відомої харківської родини – О. Алчевський. У результаті поєднання усіх зазначених фактів стає зрозумілим ставлення З. Малютіної до українського репертуару під час підготовки професійних співаків, яке на той час принципово не збіглося з офіційною методикою, визнаною в навчальних закладах ІРМТ.

Після закінчення консерваторії зі званням «вільного художника» володарку чарівного голосу та витонченої артистичної зовнішності чекало блискуче майбутнє оперної співачки. Спочатку вона працювала у приватних оперних антрепризах, виступала в Москві, Харкові, Варшаві, Курську, Полтаві. Одруження і народження доньки змусили її полишити мандрівне акторське життя й повернутися до рідного міста Катеринослава.

Невдовзі, в 1908 році, З. Малютіну запросили стати викладачем класу вокалу в Катеринославському музичному училищі ІРМТ, і вже наступного року вона одержала звання старшого викладача. Маючи в арсеналі великий концертний репертуар, Зінаїда Никифорівна органічно поєднувала копітку щоденну педагогічну працю з активною виконавською діяльністю. Комбінування виконавства й навчальної роботи досить часто простежується в біографіях видатних освітян і постає координатами єдиної парадигми їхньої творчості. Така взаємодоповнююча реалізація виявляється домінантою не лише багатогранної творчості З. Малютіної, а й характерною рисою діяльності її талановитих учнів.

Уже за перший рік педагогічної роботи Зінаїда Никифорівна двічі виступила із симфонічним оркестром Катеринославського музичного училища (диригент – Я. Кржичка), представивши слухачам тематичну концертну програму, яка складалася з камерно-вокальних творів Е. Гріга [7]. Дивовижним чином збережені програми окремих концертів З. Малютіної є лише невеликою часткою свідчень про виступи талановитої співачки. Звіти КВ ІРМТ подають програми двох симфонічних концертів, присвячених пам'яті М. Римського-Корсакова, – 12 грудня 1908 року і 23 лютого 1909 року – під час яких З. Малютіна виконувала арії з опер цього композитора [7]. В архіві Дніпропетровської академії музики ім. М. Глінки знайдено поживклі аркуші програм двох концертів, що проходили в залі Англійського клубу 29 грудня 1911 року і 7 березня 1914 року. Серед учасників зазначена З. Малютіна та її учні – вони

виконали другий акт опери «Травіата» Дж. Верді (Віолетта – З. Малютіна), четвертий акт опери «Євгеній Онегін» П. Чайковського (Тетяна – З. Малютіна), арію з опери «Шукачі перлин» Ж. Бізе (З. Малютіна).

У Катеринославі Зінаїда Никифорівна не залишалась осторонь діяльності місцевого осередка українського громадського об'єднання «Просвіта», почесним головою якого був Дмитро Яворницький. Разом з учнями вона неодноразово брала участь у концертних програмах українських вечірок. Про виступ З. Малютіної на Шевченківському концерті в березні 1912 року сповістили «Дніпрові хвилі» [16, с. 79]. Зрозуміло, що підготовка українського репертуару до публічних виступів її учнів здійснювалась під керівництвом викладача. Припускаємо, що розходження в поглядах на навчальний репертуар студентів вокального класу стали передумовою непорозуміння між дирекцією музичного училища КВ ІРМТ та Зінаїдою Никифорівною. Це й змусило її залишити навчальний заклад 1914 року, проте не завадило продовженню плідної педагогічної й виконавської творчості співачки у приватній музичній школі Застрабських у Катеринославі, про що повідомляють місцеві довідники [5, с. 186; 6, с. 281].

Листопад 1916 року... Щодня жителі Катеринослава чекають нових повідомлень із фронту... В місті панує неспокій, збентеження, хвилювання... Іде вже третій рік Першої світової... Та попри всі негаразди воєнного часу мешканці міста урочисто вшановують десятиріччя творчої діяльності зірки катеринославської сцени З. Малютіної великим концертом у театрі Комерційних зборів. Це був концерт із трьох відділень, в якому разом з ювіляркою брали участь відомі музиканти та її учні. У виконанні З. Малютіної прозвучали романси П. Чайковського, оперні арії. Із глибокою вдячністю своєму викладачу виступили її вихованці – П. Россіхін (соліст Большого театру), Н. Горбачова, М. Ельконін, А. Трахтенберг. Колеги-музиканти і друзі З. Малютіної подарували слухачам натхненне виконання камерно-інструментальних творів О. Бородіна, А. Рубінштейна, Ф. Ліста. Великий концерт із трьох відділень у воєнний час! Це було беззаперечне свідчення вагомого авторитету і визнання виконавського й педагогічного таланту З. Малютіної.

Наступного дня газети рясніли схвальними відгуками: «У романсах і аріях артистка продемонструвала свій красивий голос – ліричне сопрано, з особливо звучним центром і низами, ясне, продумане фразування і щире почуття, експресію без афектації <...> Володіє голосом пані Малютіна досить вільно <...> До її достоїнств слід віднести ще невтомність – пані Малютіна співала дуже багато й дуже охоче, причому голос звучав однаково рівно й свіжо. Таку вокальну бадьорість не часто зустрінеш на концертній естраді. Публіка приймала концертантку з великою симпатією. Успіх був великий!» («Приднепровский край», 1916, 20 листопада).

Окрім володіння великим вокальним репертуаром, З. Малютіна мала ще й особливе педагогічне чуття, тонку інтуїцію, що давало їй змогу виховувати учнів із найрізноманітнішими голосами. Показово, що в лютому 1919 року, коли Катеринославське музичне училище урядом Директорії було реорганізовано в Консерваторію, саме З. Малютіну запросили на посаду декана вокального факультету. У класі професора З. Малютіної¹ було понад двадцять учнів, серед яких і випускник Катеринославської духовної семінарії І. Паторжинський, і донька одного з керівників катеринославської «Просвіти» І. Сокола – Марійка.

У березні 1920 року українська громада Катеринославщини вшанувала пам'ять великого Кобзаря. Відбувся урочистий концерт, у програмі якого звучали вокальні композиції М. Лисенка, К. Стеценка, Я. Степового. Усі твори виконували студенти Катеринославської консерваторії класу З. Малютіної: «...прозвучали композиції М. Лисенка та К. Стеценка “Ой умер старий батько” та “Тихо гойдаються” – Горбачова, М. Сокіл гарненько виконала “Плавай, плавай, лебедонько” К. Стеценка; Рябо – “Гомоніла Україна”, “Чого мені тяжко” М. Лисенка; Трахтенберг і Шуйський – композиції Лисенка “Ой, Дніпре, мій Дніпре”, “Дивлюсь я на небо”. Скінчивсь перший відділ дуєтом Рябо і Горбачової “Вечоріє”, музика Я. Степового...» [12, с. 2].

Необхідно усвідомлювати, що на початку 20-х років ХХ ст., коли українська вокальна школа перебувала на стадії формування, активне включення до репертуару вокальних творів українських композиторів, обробок українських народних пісень мало принципово важливе значення. Це було для свого часу сміливим кроком, засвідчувало розуміння національної музичної мови в загальноєвропейському контексті. Переконавання в необхідності включення до програми підготовки професійних співаків творів українського репертуару поруч із класичними зразками західноєвропейської та російської музики було притаманним Зінаїді Никифорівні. Зрозуміло, що цей репертуар студенти вивчали у класі свого викладача.

Суворо вимогливість та щира доброзичливість викладача спрямовувалась на виховання не лише техніки володіння голосом, а й на формування інтелектуального потенціалу особистості, ґрунтовного професіоналізму, що становило обов'язкову передумову осягнення музичного образу-характеру. Невід'ємною рисою оперних типажів, створених учнями З. Малютіної, стало не лише досконале володіння мистецтвом інтонування, майстерністю дихання, фразування, а й підкреслено виразний драматичний артистизм, що дозволяв їм відтворювати психологічно правдиві й глибокі образи. Поруч зі зразками світової оперної класики в консерваторському класі З. Малютіної мали місце ретельні відпрацьовування образів Наталки і Виборного в «Наталці-Полтавці» (опера М. Лисенка за однойменною п'єсою І. Котляревського); Одарки, Оксани і Караса в «Запорожцях за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського; Марильці й Тараса в «Тарасі Бульбі» М. Лисенка. Колоритні національні архетипи згодом були втілені в життя на сценах різних театрів у виконанні М. Сокіл та І. Паторжинського. Без перебільшення можемо стверджувати – З. Малютіна запалила на вітчизняному співацькому небокраї імена, що стали символами української оперної сцени у 30–50-х роках ХХ ст.

1923 року Зінаїду Никифорівну запросили до столичної Харківської консерваторії (до 1932 р. Харків був столицею радянської України). Її виконавська майстерність і педагогічний досвід знайшли підтримку серед колег, у 1928 році було підтверджене й почесне звання професора. Окрім роботи на вокальному факультеті, вона очолювала Вищі музично-драматичні курси, проводила активну громадську роботу в Художній комісії Народного комісаріату освіти, у Кваліфікаційній комісії профспілки працівників мистецтва, працювала в Державному інституті театрального мистецтва (1935–1937 рр.), у студії при Харківському театрі російської драми (1936–1939 рр.).

Понад три місяці в 1927 році З. Малютіна перебувала у відрядженні в Німеччині з метою ознайомлення із системою організації професійної музичної освіти. Про свої враження вона звітувала на сторінках журналу «Музика» [4]. Припускаємо, що під час перебування в Німеччині вона знайшла нових друзів. Серед них міг бути й А. Рудницький – вихованець Берлінської вищої музичної школи, українець за походженням. Можливо, після повернення до Харкова продовжувалось їхнє листування або й співпраця, адже в 1927–1932 роках диригентом оперного театру в Харкові, а згодом і в Києві, працював А. Рудницький, майбутній чоловік учениці З. Малютіної – М. Сокіл. Відомо, що подружжя Антіна і Марії Рудницьких після непростих «стосунків» з органами НКВС у 1932 році без офіційного дозволу переїхало з Києва до Львова. Про це не могла не знати З. Малютіна. Певно, що органам НКВС було відомо й про дружні взаємини М. Сокіл-Рудницької зі своєю професійною наставницею. Уважаємо, що саме пересторога за життя власної родини стала головною причиною переїзду родини Малютіних 1939 року з Харкова до Магнітогорська. Фактично, це була вимушена еміграція тривалістю майже сорок років – до останнього подиху.

У далекому від України промисловому уральському місті в повоєнний час З. Малютіна пов'язала свою долю з місцевим музичним училищем. Проте в її серці залишилися найтепліші спогади про рідне місто Катеринослав. У цьому переконуємось на підставі показового факту: 1962 року Зінаїда Никифорівна подарувала свою колосальну нотну бібліотеку Дніпропетровському музичному училищу ім. М. Глінки, немов би ще тоді, на початку 1960-х років, була переконана в тому, що в Дніпропетровську

неодмінно буде й оперний театр, і консерваторія. Опрацювання нотних примірників із дарчими підписами З. Малютіної засвідчило наявність унікальних раритетних видань кінця XIX – початку XX ст., у тому числі й українських нотних видавництв 1917–1922 років, які були відсутні навіть у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського [11]. Серед них – прижиттєві публікації творів М. Лисенка, К. Стеценка, Я. Степового у видавництві Л. Ідзіковського; солоспівів К. Стеценка – у видавництві «Кобза»; солоспівів Б. Лятошинського і М. Радзієвського – у видавництві «Київського музичного підприємства К. М. П.»; солоспівів Л. Ревуцького, О. Чижка, Б. Бартока, Й. Брамса, Ф. Шуберта – у видавництві «Книгоспілка» (серії «Вокальна бібліотека» та «Пісня» за ред. Д. Ревуцького).

Історико-бібліографічну цінність мають перші італійські, французькі, російські видання клавирів опер Дж. Верді; перші німецькі та російські видання опер Р. Вагнера, К. Глюка, В. Белліні. У колекції представлені й перші російські видання опер О. Верстовського, Е. Направника, Ш. Гуно, А. Бойто, В. Белліні, Ф. Галеві.

Сьогодні нарешті стала реальністю заповітна мрія З. Малютіної. Місто Дніпро гідно пишається чудовим оперним театром та однією з наймолодших в Україні консерваторій (від березня 2016 р. – Дніпропетровська музична академія ім. М. Глінки). У бібліотеці навчального закладу створено фонд «З нотної бібліотеки З. Малютіної», адже така безцінна колекція представляє не лише бібліографічні раритети і надає можливість ознайомлення з історією нотовидавничої справи, а й відкриває шляхи для більш глибокого вивчення творів. У свою чергу, це ще раз підтверджує ґрунтовність, далекоглядність і життєздатність методологічних принципів засновниці професійної вокальної школи в Катеринославі. За правом історичної пам'яті творча постать З. Малютіної посідає гідне місце в національній мистецькій панорамі – передусім як фундатора «катеринославської гілки» української вокальної школи.

¹ Звання професора затверджувалося рішенням Художньої ради консерваторії.

1. Антонюк В. Українська вокальна школа: етнокультурологічний аспект : [монографія] / Валентина Антонюк. – Київ : Українська ідея, 1999. – 168 с.
2. Зарубин В. И. Мазетти (Masetti) Умберто / В. И. Зарубин // Муз. енциклопедія : в 6 т. – Т. 3. – Москва, 1976. – С. 392.
3. Каришева Т. Найстаріший педагог / Тетяна Каришева // Музика. – 1996. – С. 19.
4. Малютіна З. Музичні ВУЗ'и Берліну / Зінаїда Малютіна // Музика. – 1927. – № 5–6. – С. 66–68.
5. Музыкальный отдел // Весь Екатеринослав 1910 г. : справочная книга. – Екатеринослав : Изд. Л. И. Сатановского, 1910. – С. 185–186.
6. Музыкальный отдел // Приднепровье : календар-ежегодник. 1911 г. – Екатеринослав : Изд. А. Г. Авчинникова, 1911. – С. 280–281.
7. Отчет Екатеринославского отделения ИРМО с 1 сентября 1908 г. по 1 сентября 1909 г. Год одиннадцатый. – Екатеринослав : Печатня Яковлева, 1909. – 107 с.
8. Поставна А. Марія Сокіл – субстант української музичної школи 20-х років XX століття / Аріадна Поставна // Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. – Вип. 67. Музична культура України 20–30-х років XX століття: тенденції і напрямки : зб. статей. – Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2008. – С. 217–222.
9. Ржевська М. На зламі часів. Музика Наддніпрянської України першої третини XX століття у соціокультурному контексті епохи : [монографія] / Майя Юріївна Ржевська. – Київ : Автограф, 2005. – 352 с.
10. Ржевська М. Проблеми динаміки виконавського мистецтва в українській музичній культурі 20-х років XX ст. / Майя Юріївна Ржевська // Науковий вісник Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського. – Вип. 8. Музичне виконавство. – Кн. 5. – Київ, 2000. – С. 35–43.
11. Савченко І. Українські нотні видання 1917–1923 років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : науковий каталог / І. В. Савченко ; Національна бібліо-

- тека України імені В. І. Вернадського ; наук. ред. Л. В. Івченко. – Київ, 2007. – 384 с. – (З історії музичної спадщини України).
12. Свято пам'яті Т. Г. Шевченка // Український пролетар. – 1920. – № 43 (24). – 14 березня. – С. 2.
  13. Стефанович М. И. С. Паторжинский / М. Стефанович. – Київ : Держвидавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1960. – 39 с.
  14. Сюта Б. Інтердискурс в українській музиці 1920–1930-х років: деякі аспекти / Богдан Омелянович Сюта // Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. – Вип. 67. Музична культура України 20–30-х років ХХ століття: тенденції і напрямки : зб. статей. – Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2008. – С. 4–11.
  15. Шевченківський концерт: з українського життя // Дніпрові хвилі. – Катеринослав : Друкарня К. А. Андрущенко, 1912. – № 5. – 2 березня. – С. 79.
  16. Феєричний успіх Зінаїди Малютіної // Южный край. – 1913. – 1 квітня. – С. 3.

SUMMARY

Creative development of a gifted singer and instructor of Katerynoslav and Kharkiv Conservatoires Z. Maliutina (1881–1976), whose best students have been the worldwide known opera singers I. Patorzhynskiy and M. Sokil is considered in the article. The phenomenon of Zinaida Maliutina is presented as a synthesis of professional mastery and the emphasized national consciousness. Her destiny includes impetuous artistic ascent, her talent recognition in the first decades of the XX century, her rich teaching experience and ... oblivion. Forced immigration from Ukraine at the end of 1930s, inability to contact with her Ukrainian colleagues in fact have become her expulsion from the developing process of Ukrainian vocal school.

The Katerynoslav (1908–1923) and partly Kharkiv (1923–1939) periods of her life are elucidated in detail on the basis of new archival materials analyses. The circumstances that have forced Z. Maliutina to leave Ukraine in 1939 with her family are determined. The reconstruction of creative priorities panorama and her nearest friends circle, the comparison of the facts chain are presented here in musical context first and foremost, that is in the character of her concert repertoire, in training and concert repertoire of her students. The studying of some new facts and matching them with the already known ones have given the possibility to show more full and true panorama of Maliutina life events and have given a possibility to explain the reason of artificial expulsion of the artist name from the Ukrainian vocal school history until the end of 1970s.

Representation of bright pages of Maliutina teaching and concert events in Katerynoslav (now – Dnipro) is depicted on the basis of archival materials of State Record Office of Dnipropetrovsk region, D. Yavornytskyi Dnipropetrovsk National History Museum, Archive of M. Hlinka Dnipropetrovsk Musical Academy (until 2006 – Dnipropetrovsk Musical College, which was founded in 1898 as a Regional Department of Imperial Russian Musical Society). Special attention has been paid to the concert programs analyses, presented in the reports of Katerynoslav Department of Imperial Russian Musical Society (IRMS). Substantial information has been received from the materials of periodical press, such as *Dniprovi Khvyli* (1910–1913) and *Ukrayinskyi Proletar* (1920–1921) which are difficult to access even nowadays. The notes given by Z. Maliutina to Dnipropetrovsk Musical College in 1962 has turned to be a valuable source of information. It has become possible to show Katerynoslav period of Z. Maliutina life in detail summing up different but at the same time complementary information.

The description of Kharkiv period of the master life is based mainly on the article by T. Karysheva *The Oldest Teacher* (magazine *Music*, 1996, № 2). These materials are partly added with the article of Z. Maliutina *Musical Higher Educational Establishments of Berlin* (magazine *Music*, 1927. – № 5–6. – P. 66–68). It has become possible to express considerations on forced immigration of Z. Maliutina from Ukraine in 1939 due to comparison of already known facts of the lives of I. Patorzhynskiy, M. Sokil and A. Rudnytskyi to those of Maliutina life in social and historical context; that immigration is the reason of her name suppression during the Soviet period.

Keywords: Z. Maliutina, I. Patorzhynskiy, M. Sokil-Rudnytska, A. Rudnytskyi, Ukrainian vocal school, Musical College of Katerynoslav department of IRMS (Imperial Russian Musical Society), Katerynoslav Conservatoire, Kharkiv Conservatoire.